

ŠTEFICA DEREN

NASTANAK I RAZVOJ JEFFERSONOVIH REPUBLIKANACA

Paralelno s razvojem federalista¹ tekao je i odvijao se razvoj republikanaca² (poznatih kao antifederalisti do godine 1793.), na čijem su čelu stajala dva velika lika američke revolucije, James Madison i Thomas Jefferson. Govoreći o ličnosti T. Jeffersona, profesor Saul K. Padover u svojoj knjizi *Thomas Jefferson and the Foundations of Freedom* kaže: »Njegova ličnost bila je kombinacija misli i akcije bez premca.« Ili, »James Madison, i sam državnik široke erudicije — kaže Padover — smatrao je Jeffersona 'najučenijim čovjekom' koji je ikad držao javni položaj.« Benjamin Rush nazvao je Jeffersona svjetskim građaninom i jedinin koji je bio prosvijećen na svim poljima znanosti. Abraham Lincoln vrlo je često isticao da su »Jeffersonovi principi definicije i aksiomi slobodnog društva.«³

I zaista, ako promatramo život, rad i djela T. Jeffersona,⁴ teško se možemo oteti dojmu divljenja koji u nama izazivlje njegova bogata i svestrana ličnost. Gotovo da nema područja u koje se nije razumio. Bio je učenjak velikog profila, filozof, pravnik, arhitekt, jedan od utemeljitelja američke republike, a iznad svega veliki politički lider, koji je više od 40 godina svog života posvetio raznolikim javnim i političkim problemima svoje zemlje.

Mi se nećemo upuštati u ispitivanje raznih aspekata Jeffersonove ličnosti. Nas, u prvom redu, ovdje interesira u čemu je bila veličina i važnost Jeffersona za okupljanje i djelovanje republikanaca u političkom životu Sjedinjenih Država i, napokon, kolik je bio njegov doprinos u rastu republikanaca koji je rezultirao pobjedom godine 1800., prvom otkako su formirane Sjedinjene Države, kad su oni znatno dobili na svojoj važnosti. Glavna konfrontacija između

¹ O federalistima vidi »Pol. misao«, br. 2—3/72.

² Republikanci su uzeli to ime da bi istaknuli da su za republiku, a protiv monarhije. Uobičajilo se govoriti o Jeffersonovim republikancima da bi se istaknula razlika u odnosu na Republikansku političku stranku koja nastaje u SAD god. 1854.

Poznato je da iz republikanske političke grupacije vuče svoje porijeklo današnja Demokratska stranka, koja je nastala oko godine 1828.

³ Saul K. Padover: *Thomas Jefferson and the Foundations of Freedom*, New York, 1965. Predgovor, str. VII. i 13.

⁴ Thomas Jefferson bio je autor Deklaracije o Nezavisnosti, član Virginijske skupštine i Kontinentalnog Kongresa, guverner Virginije, ambasador SAD u Francuskoj za vrijeme pred. Washingtona, ministar vanjskih poslova, za vrijeme administracije Adama podpredsjednik SAD, a od 1800. do 1808. predsjednik SAD. Pred kraj svog života osnovao je Univerzitet u Virginiji, godine 1825.

ove dvije antagonističke političke grupacije — federalista i republikanaca — odnosila se kako na rješavanje unutrašnjih, vrlo složenih problema zemlje, tako i u odnosu na oblikovanje vanjske politike, u prvom redu prema Engleskoj i Francuskoj.

Jeffersonovi republikanci vuku svoje porijeklo još iz predrevolucionarnog doba. Geografski gledano, iz onog pojasa koji je poznat kao »Stari Zapad«.⁵ Ovaj pojas zemlje protezao se od Maine do Georgie, a na njemu je bilo nastanjeno oko jedan milijun stanovnika neposredno pred sam revolucionarni rat. Približno isti uvjeti razvitka ovog područja uvjetovali su formiranje društvenih struktura sa sličnim osobinama i idejama.⁶ »Jednaka podjela vlasništva pružala je individualnu nezavisnost...«⁷

Već oko godine 1760. u Virginiji se pod vodstvom Patrica Henrya formira savez sastavljen od grupa: malih farmera, uzgajivača duhana, lovaca i traperi koji se udružuju s vlasnicima robova protiv »vladajuće oligarhije ljudi s mora.«⁸ »Oni sa Zapada — kažu Morison i Commager — gledali su na ljude u trgovačkim gradovima kao na varalice, a oni s Istoka smatrali su zapadnjake gomilom divljaka.«⁹ Ove suprotnosti s vremenom su se još povećale i potpomogle razvoj revolucionarnog pokreta, koji se počeo povezivati s masama dužnika u svim državama. Okupljanje radikalnih demokratskih elemenata u takozvanu revolucionarnu ili patriotsku strukturu, upravljenu protiv autokratskog upravljanja »ljudi s mora«, predstavlja klicu iz koje su poslije niknuli antifederalisti koji su prerasli u Jeffersonove republikance. »Antifederalisti nikad nisu bili nacionalna stranka u pravom značenju te riječi. U nekoliko država oni su se uzalud borili da spriječe ratifikaciju predloženog ustava, ali nisu imali priliku da formiraju široki nacionalni savez.«¹⁰

Nakon donošenja ustava i sređivanja političke i ekonomske situacije u zemlji najveća opozicija federalističkom programu dolazila je upravo od antifederalista, koje su u prvom redu sačinjavali agrarni elementi. Sukobi između velikih plantažera i slobodnih seoskih gospodara dužnika s jedne strane, te skupljača poreza i vjerovnika s druge strane, postali su redovna pojava i ojačali su polarizaciju u američkom društvu, te su imali šire značenje za formiranje političkih stranaka u SAD. »Prema tome, dužnički kompleks postao je najvažnija zajednička karakteristika grupnog povezivanja u pojavljivanju Jefferso-

⁵ Različite etničke grupacije iz Evrope, među kojima su bili najvažniji Škoto-Irci, kupovali su ili su nezakonito (bespravno) naseljavali područje poznato kao »Stari Zapad« ili »Granica«. Mnogi su postajali dužnici prema ljudima iz velikih gradova, što je pridonijelo mržnji i neprijateljstvu prema njima. Naseljavanje zemlje bez zakonskog prava objašnjavali su slijedećim: »Protiv prava Boga i prirode jest da tako mnogo zemlje ostane beskorisno dok tako mnogo kršćana želi raditi.« Samuel Eliot Morison and Henry Steele Commager: *The Growth of The American Republic*, New York, 1962, volume one, str. 56. Ovi autori iznose podatak da su Škoto-Irci u roku od 8 godina nastanili bez zakonskog prava 400.000 od 670.000 acra okupirane zemlje.

⁶ Wilfred Binkley: *American Political Parties, Their Natural History*, New York, 1959, str. 52.

⁷ Ibid., str. 74.

⁸ Ibid., str. 55.

⁹ Samuel Eliot Morison and Henry Steele Commager: *The Growth of The American Republic*, New York, 1962, volume one, str. 58.

¹⁰ W. Binkley, cit. djelo, str. 61—62.

novih republikanaca. Tako su agrarci koncentrirali svoj napad na prijeteću vlast novca¹¹, zaključuje profesor Binkley u svom poznatom djelu *American Political Parties*.

Binkley posebno ističe žestinu s kojom su virginijski plantažeri osuđivali federalistički program. On to obrazlaže činjenicom da su oni bili vrsni poznavaoци francuskih fiziokrata, čije su teoretske postavke proizašle kao reakcija na težak položaj poljoprivrede, a posebno seljaštva, koje je pod pritiskom porezkih obveza bilo osuđeno na propast. Fiziokratska škola ujedno je i oštra kritika politike merkantilizma koja je favorizirala industriju i trgovinu, a u cijelosti zanemarila poljoprivredu. Glavni predstavnik i osnivač fiziokratske škole François Quesnay smatrao je da »Jedina proizvodna djelatnost u društvu je poljoprivreda, a sve druge djelatnosti izrazito su neproduktivne, jer ne isporučuju produit net (višak proizvoda ili čisti proizvod).«¹²

Na takvoj teoretskoj koncepciji fiziokrati su izgradili i svoje učenje o klasnoj strukturi društva te ga podijelili u »proizvodnu klasu« (koju čine poljoprivrednici) i »klasu vlasnika (sačinjavali su je zemljoposjednici), dok su sve ostalo stanovništvo uvrstili u »sterilnu klasu« (trgovci, neproduktivni bankari, vjerovnici i drugi).¹³

Primjenjujući ovo učenje na američku realnost, posebno na federalistički program koji je favorizirao trgovačke i bankarske interese, Jefferson je upozoravao na opasnosti koje dolaze od trgovine i bankarstva. On je smatrao da je »ustanovljavanje banaka mnogo opasnije od stajaće vojske«¹⁴. Međutim, usporedno s iznošenjem takvih tvrdnja u pogledu banaka, Jefferson je, kao što ćemo i poslije vidjeti, izražavao velike simpatije prema malim farmerima. »Oni koji rade na zemlji — pisao je Jefferson godine 1782. — izabran su narod od Boga, ako je on ikad birao narod.«¹⁵ Sljedbenik Jeffersonove misli John Taylor išao je i dalje u izražavanju simpatija prema poljoprivrednim elementima. Po Tayloru »Bog je odredio poljoprivredne vrline kao sredstvo za... pristup... u nebo.«¹⁶

Virginijski agrarni elementi suprotstavljali su se i ostalim mjerama federalističkog programa. Virginija, koja nije bila zadužena, suprotstavljala se plaćanju tuđih dugova, kao i formiranju Državne banke SAD. Ali pravi, otvoreni stranački sukob, koji je doveo SAD na rub građanskog rata, izazvan je porezom na whisky. Hamilton, vjeran svojim idejama o potrebi što većih federalnih prihoda, proglasio je whisky luksuznom robom i podignuo vrlo visok porez na ovaj glavni proizvod »ljudi s granice«. Za Škoto-Irce whisky je bio od posebne važnosti ne samo kao glavni izvozni artikl, nego ujedno i kao glavno sredstvo razmjene. Proizvodnja whiskyja omogućila im je da dođu do onih

¹¹ W. Binkley, cit. djelo, str. 62.

¹² Adolf Dragičević: *Leksikon političke ekonomije*, Inf., Zagreb, 1965, I. sv., str. 189—190.

Quesnay polazi od činjenice da je zemlja jedini izvor bogatstva (»C'est done la terre qui paye tout.«). Vidi o tome W. Binkley, cit. djelo, str. 63.

¹³ A. Dragičević, cit. djelo, str. 190.

¹⁴ W. Binkley, cit. djelo, str. 66.

¹⁵ *Notes on the State of Virginia* (1782), Query XIX. Reading No. 13. *The Superiority of Farmers*. Cit. po S. K. Padover, cit. djelo, str. 104.

¹⁶ Avery Craven: *The Repressible Conflict, 1830—1866*. Baton Rouge, 1939, str. 22. Cit. po W. Binkley, cit. djelo, str. 64.

artikala koje nisu sami proizvodili, a koji su im bili prijeko potrebni za život, kao npr. željezo i sol. »Ljudi s granice« nisu bili u stanju da plate porez »gotovim novcem«, što znači kovanim novcem, jer za njih je sam whisky bio »gotov novac«. »Zato je porez na whisky značio za Škoto-Irce taksu na sam novac.«¹⁷ Sve je to potpomoglo takav razvoj odnosa da se »Zapad« pobunio protiv Istoka, da je istodobno došlo do konkurentne borbe velikih i malih proizvođača te da se do krajnjih napetosti probudila »latentna opozicija prema federalističkim interesima.«¹⁸

Pobuna zbog whiskyja završila je pobjedom federalista, ali je istodobno kod agraraca stvorila uvjerenje da je došlo vrijeme da istisnu dominantne interese federalističke vlade i stvore čvrst temelj za vlastito jačanje i preuzimanje vlasti u svoje ruke. Znatnu ulogu u stvaranju mogućnosti da dođu u poziciju da diktiraju politiku i tako osiguraju prevlast nad federalistima imao je T. Jefferson.

Razvijanju opozicije prema federalističkom programu, koja je s vremenom postala sve izrazitija, Jefferson je posvetio pozornost tek godine 1794., povezujući se s vlasnicima zemljišnih farma i drugim agrarnim elementima u koje je duboko vjerovao i u kojima je vidio najsnažnije predstavnike slobodnog i demokratskog društva. »Slobodni vlasnici farma — pisao je on — najbolja su i najvjernija podrška republikanskoj vladi.«¹⁹ Zbog toga je smatrao da su privilegirane klase, osobito trgovci i bankari koje je stimulirao Hamiltonov program i njegova ekonomska politika, a koje je proglašavao monarhistima najveća opasnost za »demokraciju i slobodu«²⁰.

Među razlozima koji su motivirali Jeffersona da ističe superiornost zemljoradnika nad ostalim profesijama posebno je važno istaknuti dva elementa.

Prvo, on je pošao od činjenice da je čovjek koji nešto posjeduje, odnosno vlasnik je zemlje, u svakom pogledu moralnija ličnost, koja se ne može tako lako korumpirati novcem kao onaj koji je zaposlen u trgovini ili je pak na neki drugi način ovisan o drugima za izvor svoga prihoda. »Obrađivači zemlje — kaže Jefferson u pismu John Jayu — najdragocjeniji su građani. Oni su najjači, najnezavisniji i najvrlji, oni su vezani uz svoju domovinu i trajnim okovima ujedinjeni u slobodi i interesima.«²¹ Drugo, s obzirom na specifične prilike SAD (golema prirodna bogatstva), velik dio zemlje razvijao je poljoprivredu u želji da se što više osamostale od »ljudi s mora«. Razvoj poljoprivrede ojačao je ulogu agraraca i Jefferson je bio duboko uvjeren da takav život, koji je vezan uz poljoprivredu, stvara sretne i zadovoljne ljude. Poljoprivreda je po njegovu shvaćanju otvarala neograničene mogućnosti i pružala idealnu perspektivu za razvoj SAD. Međutim, pozicije SAD četvrt stoljeća kasnije, a napose sukob Velike Britanije i Francuske, kad je velik dio američkih brodova bio uništen, djelovao je na Jeffersona da promijeni svoje prvobitno shvaćanje o prioritetu poljoprivrede. Promjenu svog prvotnog stava Jefferson je vrlo jasno izrazio u

¹⁷ W. Binkley, cit. djelo, str. 68—69.

¹⁸ Ibid., str. 70.

¹⁹ Charles, Mary and their son William Beard: *The Beards' New Basic History of the United States*, New York, 1960, str. 164.

²⁰ S. K. Padover, cit. djelo, str. 17.

²¹ Pismo John Jayu, August 26. 1785. *The Writings of Thomas Jefferson*, IV (1894), New York, p. 88.

Zbirka pisama nalazi se u knjizi S. K. Padover, cit. djelo, str. 104.

pismu Benjaminu Austinu, poznatom bostonskom trgovcu, godine 1816. Analizirajući goleme teškoće s kojima su se suočile SAD, Jefferson je došao do određenih zaključaka. Polazeći od događaja iz nedavne prošlosti i iskustava koja su SAD stekle u odnosu na Veliku Britaniju i Francusku, Jefferson je konkretno formulirao potrebu za vlastitom manufakturom, koja je nužna za nezavisnost američke nacije. »Mi moramo sad smjestiti manufakturu uz bok poljoprivrede . . . ; iskustvo me je podučilo koliko su manufakture sad nužne, kako za našu nezavisnost, tako i za našu udobnost.«²²

Predsjednički izbori godine 1796. nisu donijeli neke veće uspjehe republikancima, iako su označili jednu novu fazu u njihovu razvoju na putu prema konačnoj pobjedi. Bilo je to doba kad su razlike, koje su već prije bile evidentne između federalista i republikanaca, sada snažno izbile na vidjelo, posebno zbog potpisivanja Jayova sporazuma, koji je podijelio američku naciju. Međutim, u tom razdoblju, paralelno s naporima da se ojačaju pozicije federalista, ne shvaćajući kakve će katastrofalne posljedice imati za stranački razvoj, a napose za slom federalista, Kongres je progurao 1798. Alien and Sedition Acts²³ (Zakon o strancima i pobunjenicima), koji su bili u prvom redu upravljani protiv republikanaca. Pitanja koja su rješavala ova dva zakona, a koja su se odnosila na strance i pobunjenike, naišla su na neodobravanje republikanaca i imala su jak učinak na kasniji politički uspjeh Jeffersona u 1800.

Prema odredbama što ih je sadržavao Alien Act vrijeme potrebno za naturalizaciju produženo je od 5 na 14 godina, a predsjedniku je dano pravo da protjera iz zemlje sve strance koji su opasni za mir i sigurnost zemlje ili uhapsi i progna sve one koji su neprijatelji nacije za vrijeme rata. Osim spomenutih pitanja protjerivanja stranaca, čime su ozbiljno bili pogođeni u prvom redu engleski imigranti, zatim Irci i Francuzi, Sedition Act posve otvoreno djeluje protiv domaćih elemenata za koje se pretpostavlja da su opozicija federalistima, odnosno da se kritički odnose prema stranci na vlasti. Federalističko-republikanski sukob poprimio je krupne razmjere, osobito onda kad su mnoge pristalice Jeffersona isticala javno ili publicirale svoja nezadovoljstva s politikom predsjednika Adamsa, njegove vlade ili domova Kongresa.

I upravo ova dva zakona imala su znatna utjecaja na cjelokupnu američku javnost, koja je bila uvjerena da je Sedition Act povrijedio slobodu govora i tiska, pa su tako znatno povećali i potpomogli šanse republikanaca u njihovoj skorašnjoj pobjedi godine 1800., ali su istodobno, zbog stanovitih neslaganja unutar same federalističke grupacije, kao i zbog omrznute federalističke politike i njezina neodobravanja u širokim slojevima naroda, pridonijeli raspadu federalista. Poraz federalista bio je toliko jak da se, usprkos svim pokušajima da se ponovno vrate u politički život SAD, više nikad nisu pojavili kao dominantna politička grupa nacije.

U takvoj atmosferi napetosti i neslaganja s politikom federalista, a napose osude Sedition Acta, republikanci su poduzeli niz konkretnih mjera koje su trebale poništiti Alien and Sedition zakone kao opasne za slobodu i republiku te potpomoći vlastito unutrašnje jačanje koje bi ih moglo dovesti na vlast.

²² Letter to Benjamin Austin, January 9, 1816, in *Writings of Thomas Jefferson*, (1899), p. 8—10, New York. Zbirka pisama u S. K. Padover, cit. djelo, str. 106—110.

²³ Alien and Sedition Acts, nalaze se u *A Documentary History of the United States*, New York, 1964, str. 91—99. Vidi o tome i C. Beard, cit. djelo, str. 166—167.

Njihovo praktično djelovanje upravljeno protiv »kongresne tiranije«²⁴ rezultiralo je donošenjem Kentuckyjske i Virginijske rezolucije²⁵, koje su imale poslužiti kao osnova djelovanja republikanske politike. Neke republike, osobito Kentucky i Virginija, predvođene Jeffersonom i Madisonom, čvrsto su odlučile da djeluju kroz skupštine republika²⁶ smatrajući da su one »bastioni slobode«²⁷. U ta dva dokumenta, što su ih prihvatile i neke druge republike, iznesena je osnovna misao da je ustav sporazum između suverenih država koje su formirale zajedničku vladu, a kojih su ovlasti izričito nabrojene u ustavu. Pretpostavlja se da sve ostale ovlasti koje nisu izričito navedene u ustavu ulaze u djelokrug republika. Sloboda religije, govora i tiska navode se u rezolucijama kao prava koja su rezervirana za republike. Iz tog proizlazi osnovni zaključak da je Alien i Seditions Acts²⁸ prisvojio kao svoja ona prava i slobode koje je ustav rezervirao za republike.

Općenito je rašireno shvaćanje da je Jeffersonova »doktrina o pravima država«²⁹, koja je bila čvrsto ugrađena u Kentuckyjsku i Virginijsku rezoluciju, izažavala njegov teoretski koncept o organizaciji državne vlasti, odnosno da je rezultirala davanjem prioriteta decentraliziranoj vladavini na tako geografski velikom području kao što su Sjedinjene Države. »Ja nisam — rekao je Jefferson Madisonu — prijatelj vrlo čvrste vlade. Ona je uvijek tiranska.«³⁰ U pismu Gideon Grangeru on kaže: »Naša je zemlja odviše velika da bi svim poslovima mogla upravljati jedna vlada.«³¹ Da bi se suzbilo uzurpiranje vlasti od strane jedne osobe ili grupe ljudi, Jefferson je isticao potrebu postojanja više vlasti, odnosno vlast u svakoj republici. »Ali prava barijera za našu slobodu u ovoj zemlji su naše vlade republika . . .«³²

U vrijeme kad suradnja među državama zbog loših transportnih i komunikacijskih veza nije bila posebno razvijena, kao i zbog pomanjkanja partijske organizacije i pisanih programa u suvremenom smislu te riječi, osobni kontakti s poznatim ličnostima ili preko pisama³³ bili su najvažniji oblik djelovanja u kojima je Jefferson na jasan način izražavao svoje političke stavove o pojedinim važnim pitanjima ili, kako je on sam govorio za svoja pisma, ona su »ispovije-

²⁴ W. Binkley, cit. djelo, str. 80.

²⁵ The Kentucky and Virginia Resolutions, 1798—1799, nalaze se u *A Documentary History of the United States*, str. 100—112.

Kentucky and Virginia Resolutions praplasile su Alien and Sedition Acts neustavnim.

²⁶ Idejni tvorac Kentuckyjske rezolucije bio je John Breckenridge, a potpisnik T. Jefferson, dok je Virginijsku rezoluciju napisao James Madison.

²⁷ Saul K. Padover, cit. djelo, str. 21.

²⁸ Dolaskom Jeffersona na vlast Alien and Sedition Acts bili su ukinuti.

²⁹ Harold Earl Hammond: *Komentar A Documentary History of the United States*, New York, 1964, str. 101.

³⁰ Cit. po S. K. Padover, cit. djelo, str. 22.

³¹ Letter to Gideon Granger, August 13, 1800, in *The Writings of Thomas Jefferson*, New York, VIII (1896). Zbirka pisama nalazi se u knjizi S. K. Padover, cit. djelo, str. 108.

³² Letter to A. C. V. C. Destutt de Tracy, January 20, 1811, in *The Writings of Thomas Jefferson*, New York, IX, 1898. Zbirka pisama u S. K. Padover, cit. djelo, str. 109.

³³ Poznato je da je Jeffersonova korespondencija bila vrlo bogata i da je napisao oko 18.000 pisama poznat ljudima, a primio oko 25.000.

danje moje političke vjere.«³⁴ Posve je sigurno da su Jeffersonova pisma sadržavala ono što mi danas zovemo program ili platforma političke stranke i bila usko povezana s praktičnim djelovanjem američke politike u svim njezinim aspektima.

U pismu Elbridge Geriu od 26. siječnja 1799. Jefferson je izložio osnovne političke stavove i konkretno formulirao i istaknuo one elemente koje podržava, kao i sve one koje smatra opasnim i štetnim za ekonomski i društveno-politički razvoj i sigurnost Sjedinjenih Država. Jefferson je jasno shvatio opasnost jake centralne vlasti, pa je posebno isticao čuvanje saveznog ustava, a paralelno s tim i zaštitu prava i ovlasti koje pripadaju republikama. U vrijeme kad zemlja mnogo duguje bilo domaćim ili inozemnim vjerovnicima, on ističe potrebu za »rigorozno-štedljivom i jednostavnom vladom«³⁵. Umjesto stajaće vojske predlaže miliciju i mornaricu za potrebe obrane zemlje, jačanje trgovačkih veza s drugim nacijama, ali politički savez ni s jednom, slobodu religije, tiska i govora. Napokon, s pojavom Jeffersona znanost je počela dobivati vrlo važno mjesto u životu američke nacije. »Ja sam za slobodu religije, a protiv svih manevara koji bi pridonijeli legalnoj nadmoći jedne sekte nad drugom, ja sam za slobodu tiska, a protiv svih povreda ustava ušutkanih silom... ja sam za poticanje programa znanosti na svim područjima... To su, moj prijatelju, moji principi, oni su nesumnjivo principi velikog dijela naših građana-sljedbenika«³⁶ završne su riječi Jeffersona uopćene Gerriu, republikanskom lideru Massachusettsa.

Jeffersonova politika, po svom značenju i sadržaju znatno prihvatljivija od prethodne Hamiltonove, stvorila je nove mogućnosti i otvorila široku perspektivu te imala znatna utjecaja na uspjeh republikanaca i konačnu Jeffersonovu pobjedu u izborima godine 1800.³⁷ Došavši na vlast u vrijeme kad su SAD bile, s jedne strane rastrgane stranačkom borbom, a s druge u teškom ekonomskom i političkom položaju u odnosu na neke zemlje Evrope, u prvom redu Englesku i Francusku, Jefferson je nastojao stabilizirati i srediti sva ona pitanja koja je smatrao vitalno važnim za život američke nacije. »Najveće dobro koje možemo učiniti svojoj zemlji, jest izliječiti je od stranačke podjele i učiniti je jednim narodom«³⁸, pisao je Jefferson Dickinsonu 1801. nakon što je postao predsjednik SAD.

I u svojoj Inauguralnoj adresi, i to u njezinu prvom dijelu koji sadrži opće principe, Jefferson se zalaže za republikanski oblik vladavine, videći u ovom, u prvom redu, mogućnost za prevlast volje većine, ali uz istodobno poštivanje manjine, »koja s jednakim pravom mora biti zaštićena...«³⁹. Sloboda misli, te vjerska i politička tolerantnost daljnje su postavke koje po Jeffersonovu mišljenju utječu na stvaranje takvih uvjeta u društvu u kojem će vladati sklad,

³⁴ S. K. Padover, cit. djelo, str. 23.

³⁵ Letter to Elbridge Gerry, January 26, 1799, in *The Writings of Thomas Jefferson*, New York, VII, 1896. Zbirka pisama i S. K. Padover, cit. djelo, str. 110.

³⁶ Ibid. str. 111.

³⁷ Budući da su Jefferson i Burr, obojica republikanski kandidati, dobili jednak broj elektorskih glasova 73, izbor predsjednika bio je povjeren Domu predstavnika, koji je nakon 36 glasanja izabrao za predsjednika Jeffersona.

³⁸ Cit. po S. K. Padover, cit. djelo, str. 26.

³⁹ *Jefferson's First Inaugural Address*, u knjizi S. K. Padover: *The Complete Jefferson*, New York, 1943, str. 384—387.

a ne sukob. »Ali, svaka razlika u mišljenju ne mora biti načelna razlika — kaže Jefferson i nastavlja — mi smo samo dali različita imena braći jednakoj u načelima. Svi smo mi republikanci i svi smo mi federalisti.«⁴⁰ Na temelju tih zamisli Jefferson je duboko vjerovao da su Američani za republiku i federativnu vlast, a posebno je oštro osudio monarhiju.

U drugom dijelu adrese Jefferson je iznio stavove koje je smatrao nužnim za realizaciju određene politike i jačanje uloge SAD u međunarodnim odnosima. Po Jeffersonovoj zamisli mir s drugim nacijama i neutralnost američke države od prvorazredne su važnosti za postizavanje nacionalnog suvereniteta i potpunu nezavisnost. U isto vrijeme on ističe potrebu da se regulira nacionalni dug; pa predlaže štedljivu vladu, protivi se stajaćoj vojsci i zalaže se za jednakost svih republika, slobodno i nesputano djelovanje svake religije i jednaku pravdu za sve ljude.

Dolaskom Jeffersona na predsjednički položaj republikanska je politička grupacija počela dobivati posebno, vrlo važno mjesto u političkom životu američke nacije, štoviše, »Jeffersonovo predsjedništvo bilo je nesumnjivo prekretna točka naše povijesti«,⁴¹ rekao je Padover. Umjesto ranije naglašene federalističke vlade, koja je tendirala da postane oligarhijska i aristokratska, s Jeffersonovom administracijom započinje veliki zaokret u tom smislu što se formira »narodna vlada, obilježena demokratskom jednostavnošću, osigurana širokim pravom glasa, stimulirana vjerom u obične ljude i ojačana atmosferom slobode«⁴². I zaista, Jefferson se borio protiv svega što stvara nejednakost među ljudima, u prvom redu protiv interesa industrijalaca i bankara, ali još uvijek, po našem mišljenju, ne možemo govoriti o pravoj narodnoj vladi, onakvoj kakva će se razviti tek s dolaskom Andrew Jacksona na vlast 1828.

Politički efekti koji bi mogli proizaći iz ovakvog Jeffersonova shvaćanja »narodne vlade« nisu bili radikalni kao što su to očekivali njegovi protivnici-federalisti. Svojom svečanom izjavom »najpoštenije plaćanje naših dugova i sveta zaštita javne vjere, poticanje poljoprivrede i trgovine«⁴³ pridobio je mnoge nezadovoljne federaliste. Privatno vlasništvo, sloboda religije, poštivanje ustava, borba protiv nasilja i korupcije, nisu bitnije utjecali na stavove što ih je Jeffersonova administracija prihvatila kao načela svoga djelovanja. Upravo zato što republikanci, došavši na vlast, nisu zahtijevali bitnije promjene na polju financijske i vanjske politike inicirane od federalista, u prvom redu Hamiltona, utjecalo je na mnoge federaliste da u tome vide jedan razuman potez republikanaca, pa su zbog toga mnogi federalisti odustali od daljnje borbe protiv Jeffersona.

Suočena s vrlo opasnim i osjetljivim međunarodnim događajima, posebno s obzirom na rat između V. Britanije i Francuske, kao i neriješenim ekonomskim pitanjima unutar vlastite zemlje, Jeffersonova je administracija poduzela nekoliko konkretnih mjera, koje su znatno odredile tijekove američke politike i trebale osigurati mir i sigurnost Sjedinjenih Država s jedne strane i ekonomski prosperitet s druge. Te konkretne mjere odnosile su se na:

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ S. K. Padover: *Thomas Jefferson and the Foundations of Freedom*, New York, 1965, str. 27.

⁴² Ibid., str. 28.

⁴³ W. Binkley, cit. djelo, str. 86.

1. kupovinu teritorija Louisiane;
2. donošenje zakona o embargu, tj. zabrani američke trgovine s inozemnim zemljama uopće (Embargo Act);
3. mjere za likvidaciju nacionalnog duga.

Teritorij Louisiane⁴⁴ kontrolirala je Francuska do godine 1763., kad je upravu nad tim prostranim i važnim područjem, koje je obuhvaćalo velik dio doline Mississippija, predala Španjolskoj.⁴⁵ Godine 1800 Francuska ponovno pokazuje težnju za Louisianom, a Napoleonova želja da na tom teritoriju stvori veliko Francusko carstvo napose je predstavljala vrlo veliku opasnost za Američane. Jeffersonova želja za širenjem prema Zapadu i sve veća opasnost od stranih vlasti, koje su ugrožavale nacionalnu sigurnost, dale su sve više osnova da se likvidiraju neprijatelji te da se dođe u posjed grada New Orleansa, koji je bio od neprocjenjive važnosti za razvoj američke trgovine i širenje zemlje prema Zapadu riječnim putem. Odluka Jeffersona i Kongresa da se kupi grad New Orleans i time zaštite nacionalni, politički i ekonomski interesi značila je iznimno važan potez američke vlade. U vrlo složenoj političkoj situaciji, kad je Francuskoj prijetio novi rat s Velikom Britanijom, a potreba za novcem postala veće, Napoleon je bio voljan da proda ne samo grad New Orleans, nego i cijeli teritorij Louisiane⁴⁶, koji je po svom prostranstvu otprilike velik kao Zapadna Evropa. Kupovinom Louisiane izbjegnut je sukob s Francuskom, uklonjen neprijatelj s američkih granica i napokon omogućen mirni razvoj zemlje prema Zapadu.

Suočen s vrlo teškom situacijom na međunarodnom planu, tj. konfliktom između V. Britanije i Francuske u kojem je osobito stradala američka trgovina i njezini brodovi, Jefferson je predložio donošenje zakona o embargu (1807.), tj. zakona kojim se zabrinjuje svaka trgovina s bilo kojom stranom zemljom. Osnovni razlog bio je taj što su usprkos američkoj neutralnosti, s jedne strane, Englezi uništavali vlasnike američkih brodova, koji su trgovali s Francuskim Antilima i odatle prevozili robu u Evropu, zatvorivši im sve luke od Španjolske do Elbe, a s druge strane, Francuzi su provodili kontrolu američkih brodova koji bi se eventualno našli u nekoj engleskoj luci i uništavali ih. Međutim, politički, a napose ekonomski efekt ovog zakona bio je bitno drukčiji od Jeffersonove zamisli. Embargo je predstavljao velik udarac kako za brodovlasnike, koji nisu mogli slobodno trgovati, tako i za poljoprivrednike, odnosno farmere, jer nisu smjeli izvoziti svoje proizvode, u prvom redu duhan, žito i meso na strana tržišta. Napokon, njime je bilo pogođeno i oko 55.000 mornara i 100.000 radnika koji su ostali bez posla. Zbog toga je otpor postojećem Zakonu o embargu postajao sve izrazitiji po cijeloj zemlji i napokon prisilio Jeffersona da ga

⁴⁴ Na teritoriju Louisiane formirane su ne samo države Louisiana i Arkansas, nego i Colorado, North Dakota, South Dakota, Iowa, Kansas, Minnesota, Missouri, Montana, Nebraska, Oklahoma i Wyoming. Danas je to zapadni centralni dio SAD.

⁴⁵ Španjolska je dopustila Američanima da slobodno plove po rijeci Mississippiju i da skladište robu u New Orleansu.

⁴⁶ *The Louisiana Purchase*, 1803. Tekst ugovora o kupovini Louisiane nalazi se u *A Documentary History of the United States*, str. 113—116. Ugovor o kupovini bio je potpisan u svibnju god. 1803., a Sjedinjene Države platile su Francuskoj \$ 15.000.000. Budući da ustav ne propisuje kupovinu stranih teritorija, smatralo se da je ta kupovina neustavna, ali 25 godina kasnije Vrhovni sud proglasio je kupovinu Louisiane ustavnom.

zamijeni tzv. »Nonintercourse« zakonom (1809.) (zakon o »nedruženju«), tj. takvom mjerom kojom se zabranjuje trgovina samo s Engleskom i Francuskom i zemljama koje su ovisne o njima, dok se trgovina s ostalim zemljama dopušta.

Napokon, i unutrašnji razvoj odnosa silio je Jeffersona da poduzme mjere za likvidiranje nacionalnog duga, u čemu je, kao što ćemo poslije vidjeti, imao velikog uspjeha. Za razliku od Hamiltona koji je govorio da je: »Nacionalni dug, nacionalni blagoslov«⁴⁷, po Jeffersonovu shvaćanju dug je »stalni neprijatelj slobode i sreće . . . i on obogaćuje neproduktivne bankare«⁴⁸. Uz opće postavke o mudroj i štedljivoj vladi, zatim o potrebi smanjivanja duga na principu »Ne kupuj ništa ako nemaš novaca u džepu da platiš za to«⁴⁹, Jeffersonova ekonomska politika temeljila se na tri elementa: ne posuđivati (novac, prim. S. D.), rješavati se dugova sistematskim plaćanjem i napokon ograničiti troškove.⁵⁰ »Ja sam pristalica stroge, štedljive i jednostavne vlade, koja će svu moguću uštedu namijeniti plaćanju državnog duga. Neprijatelj sam povećanja broja činovnika i plaća, kad to nema druge svrhe osim da zadovolji nečije pristalice.«⁵¹ I zaista, javni dug duboko je prožimao republikansku ideologiju. Unatoč ukidanju poreza na whisky Jeffersonov ekonomski program i njegova financijska politika dali su zadovoljavajuće rezultate i bili su vrlo uspješni, što je Jefferson i javno objavio u svojoj oproštajnoj poruci naciji godine 1808., u kojoj se kaže da blagajnički višak iznosi \$ 2,000.000.⁵²

U vrijeme znatno složenih unutrašnjih odnosa, opće ekonomske krize izazvane Embargo Actom i vrlo teškog položaja Sjedinjenih Američkih Država u međunarodnim odnosima, isticanje ekonomskog programa za likvidiranje nacionalnog duga, koji je dao iznenađujuće rezultate, ohrabrio je Američane i potaknuo ih da usredotoče svoje napore na razvijanje čvrste republikanske političke orijentacije i pomognu njihovo rukovodstvo u izborima 1808., kada je Jefferson definitivno napustio predsjednički položaj i potpomogao izbor svog velikog prijatelja Jamesa Madisona.

Završavajući naš prikaz o Jeffersonovim republikancima, istaknuli bismo nekoliko elemenata. Imajući pred očima politički i ekonomski razvoj Sjedinjenih Američkih Država, kao i razvitak političkih grupacija poznatih kao federalisti i republikanci, lako možemo uočiti da politički lideri onog doba nisu osjećali potrebu za političkim strankama, štoviše, kao što smo već opetovano spomenuli, smatrali su ih štetnim i opasnim frakcijama za slobodan i demokratski razvoj Sjedinjenih Američkih Država. Međutim, ubrzo je postalo jasno, a to su politički lideri ispravno isticali, da je za realizaciju konkretne političke akcije nužno dobiti podršku narodnih masa, odnosno javnog mišljenja. »Stranački rast došao je kao odgovor na ovu potrebu. Stranke su postale medij kroz koji je ovo buđenje javnog mišljenja utjecalo na vladinu politiku . . . Vladina politika i stranački konflikt počeli su nalikovati dvjema nestabilnim kemijskim smjesama

⁴⁷ W. Binkley, cit. djelo, str. 87.

⁴⁸ S. K. Padover, cit. djelo, str. 35.

⁴⁹ Ibid., str. 35.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ A. Maurois, cit. djelo, str. 201.

⁵² Vladini izdaci bili su reducirani na \$ 3,700.000 godišnje, a višak od \$ 7,000.000 upotrebljavao se za plaćanje dugova. Podaci uzeti iz W. Binkley, cit. djelo, str. 87.

sa suprotnim reakcijama: koliko god djelovala jedna, djeluje i druga.⁵³ I usprkos animozitetu koji su politički lideri ranog perioda američke države osjećali prema političkim strankama, stranke su ipak, kao što smo prije već istaknuli, našle čvrst okvir za svoje djelovanje u samoj vladi, a postale su osobito evidentne u Predstavničkom domu, što je snažno dolazilo do izražaja prigodom glasanja o nekom važnom pitanju ili mjeri koju je trebalo sprovesti u život. Usporedno s glasanjem o nekoj konkretnoj akciji ili pitanju sve su jasnije izbijale na vidjelo sličnosti i razlike interesa međugrupa. Upravo ta prva grupiranja imala su posebno značenje i pružala stvarnu osnovu iz koje su poslije niknule političke stranke.

Republikanci su prvi put javno ponudili svoj program godine 1794. u Madisonovoj rezoluciji koja se temeljila na Jeffersonovu »Izveštaju o privilegijama i restrikciji trgovine Sjedinjenih Država sa stranim zemljama«. Premda je dosta teško utvrditi točno vrijeme kad su republikanci počeli jačati u Predstavničkom domu, vrlo je vjerojatno da 1794., godina kad je Jefferson prezentirao svoj izvještaj, predstavlja »najraniju fazu u rastu republikanaca«.⁵⁴ No iako se čini da se Jefferson i prije 1794. založio za jačanje republikanaca, jer se u pismima svojim prijateljima neprekidno poziva na republikance, J. Charles, koji se vrlo iscrpno bavio izučavanjem ovog ranog perioda, kaže da »nema dokaza da se on (Jefferson, prim. Š. D.) aktivno zauzeo za organiziranje narodne partije. To što je govorio da egzistira republikanska stranka, vjerojatno je upotrebljavao taj termin da bi spriječio federaliste od etiketiranja sve opozicije prema Hamiltonovim mjerama kao antifederaliste.«⁵⁵

Iako je javni dug, kao što smo već prije spomenuli, duboko tištio i jednu i drugu političku grupaciju, ipak posljedice Hamiltonova programa nisu bile »neposredna baza za djelovanje opozicijskih grupa.«⁵⁶ To se lako može shvatiti ako se ima na umu da su i jedna i druga politička grupacija bile vrlo heterogene, sastavljene od oponenta i pristalica ustava, a i jednoj i drugoj napredak SAD bio je glavni cilj. Mnoge ugledne ličnosti tog doba koje su sebe smatrale republikancima, među kojima osobito J. Madison, bile su spremne podržati svaku mjeru kojom bi se povećali prihodi. Zato je npr. Madison, usprkos tome što se protivio Hamiltonovim financijskim mjerama, glasao za zakon o taksama, uvjeren da će on povećati federalne prihode. Prvi otvoreni sukob i polarizacija stavova između vodećih ljudi federalista i republikanaca pojavila se oko godine 1792., a program Madisona bio je prvi smišljeni potez upravljen protiv federalista. Prijedlog Madisona izražen u rezoluciji isticao je potrebu određenja većih carina na manufakturne proizvode i brodarstvo onih nacija s kojima SAD nisu imale trgovačke sporazume. Pozivajući se na izvještaj što ga je Jefferson podnio kongresu (Predstavničkom domu) prije nego što je napustio položaj u vladi, Madison je dokazivao kako je V. Britanija jedina zemlja s kojom Američani imaju razvijenu ekstenzivnu trgovinu, a s kojom nemaju nikakav trgovački sporazum, što ima za posljedicu da je V. Britanija nad njima uspostavila trgovinski monopol i diskriminaciju. Zato je, po Madisonovu shvaćanju, prijeko potrebno uvesti

⁵³ J. Charles: *The Origins of the American Party System*, London, 1961, str. 91—92.

⁵⁴ *Ibid.*, str. 95.

⁵⁵ *Ibid.*, str. 95.

⁵⁶ *Ibid.*, str. 96.

visoke carine na britanske proizvode i brodarstvo, sve u cilju da se zaštite američke trgovine i osigura što potpunija trgovačka nezavisnost. Na temelju toga, J. Charles je izveo zaključak da je »Madisonovo podnošenje rezolucije 3. siječnja godine 1794., rezolucija koja je osvjetlila problem diskriminacije, bio pokušaj da dade republikanskoj stranci nacionalni temelj. Republikanci su gledali na svoju rezoluciju kao na napor da se regulira trgovina koja je vodila računa o ekonomskim interesima svijeta.«⁵⁷ Međutim, Madisonova rezolucija bila je brzo zaboravljena i kako je V. Britanija sve više kršila obveze prema Američanima, bilo je nužno uvesti i strože mjere nego što su bile one navedene u rezoluciji. Kao što smo već prije spomenuli, godine 1794. predsjednik po ovlaštenju Kongresa uvodi potpuni Embargo u trajanju od 6 mjeseci. Madisonova rezolucija, iako kratka vijeka, ojačala je republikance, što je bilo osobito vidljivo pri izborima 1794., kad su dobili podršku Srednjih Država i Nove Engleske.

Jayovim sporazumom Madisonova rezolucija stavljena je izvan snage, a Američani su se odrekli prava ubiranja bilo kakvih taksa na engleske proizvode ili brodarstvo za idućih 10 godina. Jayov sporazum, kao što smo prije istaknuli, stimulirao je stranačku podjelu i oštro podijelio javno mnijenje.

U takvoj, vrlo složenoj situaciji, potenciranoj s jedne strane međunarodnom situacijom, a s druge nizom spornih i neriješenih pitanja na unutrašnjem planu, javno mišljenje našlo se otvoreno podijeljeno. Federalne zemljišne takse, Alien and Sedition Acts poslužili su daljnjem povećanju napetosti i pružili priliku republikancima kao nikad prije da dobiju snažnu podršku većine biračkog tijela i tako u 1800. preuzmu vlast od federalista.

Utjecaju Jeffersona na razvoj republikanaca u literaturi se daje pretjerano značenje, iako je on, nesumljivo, bio snažna ličnost o kojoj treba voditi računa pri analizi formiranja i rasta političkih grupacija i politike koju su one provodile. Godine 1790., kad se pojavila snažna opozicija Hamiltonovu programu predvođena James Madisonom, Jefferson se upravo vratio iz Pariza nakon dužeg izbivanja i nije neposredno i aktivno sudjelovao u organiziranju i buđenju javnog mišljenja upravljenog protiv financijskih mjera i zakona o taksama. Štoviše, neke su mjere prošle upravo zahvaljujući Jeffersonovoj podršci. Istina, tek nekoliko godina kasnije, kad je shvatio Hamiltonovo favoriziranje bogatih trgovaca, bankara, podupiranje špekulanata i prisne odnose s V. Britanijom, a posebno negativne efekte Jayova sporazuma iz 1795., Jefferson je počeo otvoreno napadati politiku Hamiltona, a samim tim i federalističko shvaćanje odnosa između Sjedinjenih Država i Velike Britanije.

Donošenje Jayova sporazuma izazvalo je val ogorčenja u čitavoj zemlji i potaknulo brojne elemente u prvom redu republikance da osude taj sporazum i da se međusobno povezuju na nacionalnoj osnovi, nezavisno od Jeffersona i njegove politike, i postupno formiraju narodnu stranku, u čijem organiziranju ne smijemo dati odveć velik udio Jeffersonu.⁵⁸ Na temelju iznesenog složili bismo se s mišljenjem prof. J. Charlesa, koji kaže: »Jefferson je postao lider potpuno razvijene opozicione stranke... Jefferson nije stvorio stranku, naširoko raširen narodni pokret tražio je njega za svog lidera.«⁵⁹

⁵⁷ Ibid., str. 99.

⁵⁸ Ibid., str. 89.

⁵⁹ Ibid., str. 90.